

УДК 811.161.2'42:821.161.2'06.09 (092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2023.17>

МЕНТАЛЬНО-АКСІОЛОГІЧНА УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ОБРАЗУ МАТЕРІ В МОВОТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Марія СТЕЦИК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetsykmariast@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7161-0621>

Research ID: AAD-4393-2019, <http://www.researcherid.com/rid/AAD-4393-2019>

Анастасія СТЕЦИК,

студентка факультету журналістики, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна, Львів) stetsychka@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0000-8003-4718>

У статті в лінгвостилістичному аспекті відрефлексовано експлікацію образу матері в мовотворчості українських поетів-шістдесятників І. Драча, Ліни Костенко, М. Вінграновського; зазначено, що у внутрішню форму імпліковані ментальні праглибини, простежено рецептивні стереотипи та ідіостильові особливості, що формують своєрідний матерецентризм авторського мовомислення (планетарність, позачасовість, позавимірність). Зроблено узагальнення, що ментально-аксіологічний лінгвофеномен образу матері найбільш універсально втілено в поезіях І. Драча, Ліни Костенко, М. Вінграновського.

Ключові слова: мовообраз, лінгвофеномен, символ, концепт, лінгвопоетика, мовомислення, асоціат, мовотворчість, матерецентризм, мовосвідомість, сема.

MENTAL-AXIOLOGICAL UNIVERSALITY OF THE IMAGE OF MOTHER IN LANGUAGE CREATION OF POETS OF THE SIXTIES

Mariia STETSYK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) stetsykmariast@gmail.com

Anastasia STETSYK,

Student at the Faculty of Journalism, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv) stetsychka@gmail.com

The article focuses on the intricate linguistic and stylistic interpretation of the image of mother in language creation of famous Ukrainian poets of the sixties Ivan Drach, Lina Kostenko and Mykola Vinhranovskiyi. The authors note that the inner form of a symbolic and axiologically significant word-image implies mental profundities, traces receptive stereotypes, forms an individual associative space that does not always correlate with the folk song and traditional poetic mother-centrism of Shevchenko or Malyshko, although Kobzar's verified linguistic triad (**mother-woman, mother-Ukraine, Mother of God – Mary, the Virgin, Madonna**), which universally represents one of the crucial segments of the national poetic picture of the world, is observed quite clearly. The article tracks down the way philosophical aspects are actualized in the researched contexts (the immanence of maternal love and sacrifice, the inevitability of separation, pain, emotional turmoil, the inevitability of loss). Planetarian nature, timelessness, extra-dimensionality are intrinsic attributes of the linguistic thinking of I. Drach, Lina Kostenko, M. Vinhranovskiyi. It is postulated that the authors' innovativeness lies in their ability to convincingly and appealingly combine mental (from the depths of people's worldview) and philosophical axiological foundations in presenting an image that is sensitive for national language awareness, and highlight its receptive universalism. It is emphasized that in most

*of Drach's texts, the word-image **mother** appears in common everyday situations. Her linguistic portrait is not stylized in a folk song or traditional poetic manner; it is natural, explicit, touching in its commonness. In "Chornobyl Madonna" and "Madonna of Crossroads" drama interacts with sacredness. The sanctity of motherhood, her nation protection mission permeates other contexts as well (in Lina Kostenko's poems of the Great War period). It is generalized that the mental-axiological linguistic phenomenon of the image of mother is the most universally embodied in the language creation of the researched poets of the sixties.*

Key words: language image, linguistic phenomenon, symbol, concept, linguopoetics, language thinking, associate, language creation, mother-centrism, language awareness, seme.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Ставлення до матері, поетична рефлексія її мовообразу в усі часи були особливими. Кожен митець намагався висловити проникливі слова вдячності найдорожчій людині, імплікуючи у внутрішню форму ментальні праглибини, певні рецептивні стереотипи, індивідуальні асоціації та неповторні форми художньої вербалізації. В українській поетичній традиції найбільш універсальне втілення слова-образу «мати» бачимо в мовотворчості Тараса Шевченка. У Кобзаревих текстах постає знаменита лінгвоментальна тріада (**мати-жінка, мати Україна, Божа Мати**), що універсально репрезентує один з вагомих сегментів національної поетичної картини світу. На думку відомого символознавця В. Жайворонка, саме довкола основного значення лексеми «мати» – «жінка стосовно дитини, яку вона народила», отже, найближча з рідні людина – сформувався розлогий паремійний ряд, у якому актуалізуються стрижневі семи «найрідніша людина», «близькість», «важливість», «опіка», «турбота» (див. про це: Жайворонок, 2006, с. 355–357). О. Потапенко, один із авторів «Енциклопедичного словника символів культури України», зазначає, що в українському фольклорі образ матері належить не лише до найбільш улюблених, а й частотних: «понад двісті прислів'їв склав їй вдячний народ, а скільки хвилюючих легенд, пісень, переказів» (Енциклопедичний, 2015, с. 479).

У народній мовосвідомості мати асоціюється не лише з безмежною жертовністю й водночас мудрістю та справедливістю, це ще й перший порадинок, терплячий учитель та найкращий виховник. Саме материнська любов і жертовність – найсильніші й найдорожчі у світі, тобто на шкалі етноментальних етичних пріоритетів височіє материнська турбота й усеціла відданість матері своїм дітям. Навпаки, найбільшого осуду зазнають ті жінки, які нехтують своїм покликанням, десакаралізуючи тим самим вивірену тривалим часом і християнськими традиціями ідею святості материнства (див. про це: Енциклопедичний, 2015, с. 479).

Шевченкову традицію поетичної експлікації образу матері продовжив А. Малишко, передовсім своєю знаменитою «Піснею про рушник», що й нині залишається проникливим гімном материнству, з якого й відродилася перервана на довгі роки поетична дорога до матері (Стецик, 2022, с. 79). «У чому його (тексту) художня таїна», попри позірну простоту, непривабливість, навіть зайву перечуленість та певний смисловий алогізм (Є. Сверстюк)? «У тій особливій аурі, народженій фізично відчутним материнським теплом, рівно ж і синівським відчуттям безмежної вдячності та усвідомленого вічного боргу перед найріднішою людиною, що в народній уяві вже сотні років асоціюється з матеріалізованою щирою любов'ю, добром і жертовністю (Стецик, 2022, с. 79). Шевченкова, рівно ж і Малишкова, традиція уславлення жінки-матері органічно продовжилася й у творчості Бориса Олійника. У збірці «Сива ластівка» загалом та довершеній «Пісні про матір» напевно різногранно (тематично, настроєво, ціннісно) архетипний образ не лише кризнить, а і стає концептуально-духовним вістряем авторського мовомислення. У Б. Олійника лексема **мати** набуває міфологічної конотації, стає мовним знаком із внутрішньою формою «безсмертя» (Марфіна, 2011, с. 23).

У проникливих і драматичних контекстах, на «найвищих поетичних регістрах» експлікується образ матері в поетичних текстах знаних поетів-шістдесятників Івана Драча, Ліни Костенко, Миколи Вінграновського. У їхній поезії актуалізовано філософські мотиви материнської любові й жертовності, неминучої розлуки, болю й туги втрати. Планетарність, позачасовість, позавимірність – іманентні атрибути мовомислення досліджуваних поетів другої половини ХХ ст. – так чи так виявляються і в осмисленні та інтерпретації словообразу **мати**, але їхнє новаторство якраз у тому, що більшість із них зуміли художньо неповторно сумістити рівновеликі площини – ментальні (з праглибин народного світовідчуття) й філософські, аксіологічні первні, мистецький універсалізм.

В українській лінгвопоетиці матерецентрична проблематика відрефлексована різногранно й вичерпно, щоправда, з актуалізацією традиційних, інспірованих фольклором, рецептивно-інтерпретаційних аспектів. І все ж новітня ілюстративна база, головне це стосується творчого доробку Ліни Костенко, залучена лише спорадично. У статті дотримуємося функціонально-контекстуального і семантико-текстового підходів та загальних засад культурологічно-концептуального осмислення словообразу й тексту загалом (теоретичний доробок І. Дзюби, С. Єрмоленко, Л. Маленко, Л. Ставицької та ін.). У процесі лінгвоаналізу конкретних поетичних текстів в культурологічному аспекті спираємося на праці В. Жайворонка, В. Кононенка, О. Потапенка, а також на лексикографічні джерела символознавчого спрямування та на один із розділів довідника з культури української мови «Художнє слово – мовний знак культури». Максимально використовуємо інтерпретаційний досвід С. Єрмоленко, Г. Клочка, Т. Лещенко, Ж. Марфіної, Л. Мацько, Н. Мех, Є. Сверстюка, В. Сухенко, а також власні напрацювання (лінгвопоетологічні студії) над досліджуваним словообразом у доробку А. Малишка та Б. Олійника та ментальним і філософсько-аксіологічним феноменом поетичного матерецентризму.

Мета статті – на прикладі поетичної мовотворчості поетів-шістдесятників Івана Драча, Ліни Костенко та Миколи Вінграновського відрефлексувати й різногранно осмислити ментально-аксіологічний лінгвофеномен образу матері, простеживши основні семантико-символічні вектори його розгорання.

Виклад основного матеріалу. Кожен митець довкола концептуального й рецептивно-прецедентного й архетипного у системі української культури та її ціннісних констант словообразу «мати» формує неповторний художньо-аксіологічний та філософський мовопростір, накреслює особливі асоціативні зв'язки. Поезія Івана Драча, сонцепоклонника, що заповзався, несучи «смак сонця на чолі», видобути «сіль сонця з глибини» буття», як, власне, й неповторна мовотворчість Л. Костенко, М. Вінграновського, В. Стуса, в аспекті мистецької репрезентації знакового й ментально чутливого та етично камертонного образу вражає особливою філософською заглибленістю, ностальгійністю, почасти – акцентованою сакральністю. Органічний матерецентризм, що передовсім асоціюється із творчістю А. Малишка, В. Симоненка, Д. Павличка, чи не найбільше – Б. Олійника, являє «іншого» Івана Драча, іншого в манері поетичної інтерпретації знакового словообразу. Іван Драч – великий бунтівник у царині традиційних художньо-образних засобів, творець парадоксів та інтелектуалізмів, поет, який на повен голос заявив свою «причетність планетарну» й водночас зумів, як ніхто інший, «вписати» у світовий поетичний космос чутливу українську душу у її буденних, часто трагічних метаморфозах, спровокованих суперечливим часом та його перманентними викликами (Тарнашинська, 2010, с. 25–58), ніжно й трепетно вивів на планетарну орбіту «самотню Матір край вікна» (Драч, 2007, с. 768). У більшості Драчевих текстів **мати** постає у звичайних, буденних ситуаціях, її лінгвопортрет не сконструйований (стилізований) у народнопоетичній манері, не романтизований, а природний, зрозумілий, буденний, зворушливо рідний. І саме ці контексти привносять у фольклорно-пісенну рецепцію неповторну віршову естетику через актуалізацію простого, звичного, з якого і складається наше життя. Опритомнюють та буквально епатують і рядки (звісно, фігурально-філософського плану): «Щодня свою **матір** гвалтуємо / Щодня свого батька вбиваємо...» (Драч, 2007, с. 735). Поета тривожить у ставленні до матері вже зведена в ранг поведінкових стереотипів байдужість, неповага, святотатство, що дисонує з віковими традиціями шанобливого й трепетного ставлення до найріднішої людини.

У збірному матерецентричному дискурсі семи «рідність», «захист», «турботливість» домінують. Зв'язок між матір'ю та дитиною особливий, якийсь містичний. Лише мати може «примітити зразу», що в її дитини чи з її дитиною щось не так, навіть якщо це така побутова дрібничка, як вимазані штани (для матері щодо дітей дрібниць не буває!): «Замурзався я на роботі – і **мати** примітила зразу / Заплямлені солідолом ще путні сірі штани» (Драч, 2007, с. 30). Мати – втілення глибинного альтруїзму, жертвовності, розуміння й непроминальної печалі: «**Мату** усе їм про сина, / Про першу дружину й про п'яту...» (Драч, 2007, с. 555).

У багатьох лексикографічних виданнях, передовсім символознавчого спрямування, експлікується поетична паралель **мати** – **втілена любов** у її сакральному розумінні, як найвища християнська чеснота, а хвилини дитинства – це справжній земний рай (Енциклопедичний, 2015, с. 479): «**Мамо**, скажи мені, / як казала в дитинстві, / золота моя ластівко!» (Драч, 2007, с. 447). І. Драч називає матір «золотою ластівкою» (у Б. Олійника – зворушливі й поетично вже

прецедентні образно-сміслові синтагми «сива ластівка», «сиве сонечко»), тобто увиразнює семантичні компоненти «сокровенне», «рідне», «тепле», «ласкаве». Мати – невичерпне касталіське джерело жертвовної любові, природної доброти, турботи й переживання.

Семи «заступництво», «працьовитість», «невсипущість» – домінантні значеннєві компоненти поетичної структури слова-образу «мати» в художній візії поета-шістдесятника. Вони неповторно й іноді парадоксально заломлюються крізь сюрреалістичну світосприймальну призму та модерні метафоричні експерименти: «Я бачу **матір**, як з кімнати / Вона проходить на балкон / І нумо жати, то сапати... / Йде місяць-сапка в її сон» (Драч, 2007, с. 337). Також ліричний герой І. Драча всім своїм єством шукає ту вічну трансцендентну свою і вселюдську Матір, шукає її «по вічних задуманих росах», але так і не може фізично (бо мати вже за межею) відчувати материнської любові, теплої дотику її спрацьованих рук: «Ти ходиш по вічних задуманих росах, / А я тебе, **мамо**, і досі не стрів...» (Драч, 2007, с. 184).

Нестерпно болить поету й те, що в теперішньому світі чимало людей нехтують моральними цінностями, зневажають Божі закони, легковажать четвертою Заповіддю Господньою («Шануй батька свого і матір свою»): «Та як здригнувся чорний атом, / Він **матір** згадує лиш **матом**...» (Драч, 2007, с. 646); «Ой іди ж ти, **мату**, / Куди-небудь собі прожити, / Бо ти нам не вдобна...» (Драч, 2007, с. 630). Поет апелює й до конкретних звироднілих негідників (яка фізично відразлива й ганебна паралель **мати** – **мат!**), і до людства загалом, що через зневагу матері збиваються на духовні манівці, вкарбовують смертельний гріх у майбутні ланки свого родоводу або ж навіть розривають (убивають!) його.

У структурі домінантного образного звороту – епітет «сива»: мати – це не лише досвід, терплячість, мудрість, а й драматична проминальність. В окремих рядках «мати» виростає до планетарних масштабів і своєю трансцендентною присутністю засвідчує (уже як символ-архетип) містичну все- і всюдиприсутність: «І наді мною вже застигла **мату**, / Мене крилом накривши од біди ... / І я побачив огню сльозину / У **матері** на звітренім лиці» (Драч, 2007, с. 296); «А **мату** **сива** і страшна пливла / Над білим світом по святій соломі / Кругом планети йшла – кругом стояла» (Драч, 2007, с. 116); «Внав чоловік під пальмами чужими / І бачить верболози й чагарі, / І **сиву матір** з сивими дверима, / Де туляться на кроквах дві зорі» (Драч, 2007, с. 506). В останній строфі – перегук зі знаменитими симоненківськими вербами і тополями, що «прийдуть з України, листям затріпочуть, тугою прощання душу залоскочуть» (Симоненко, 2011, с. 215), рядками, що перейшли в пісню.

Поезія І. Драча не позначена солодково-приторним сентименталізмом, банальною (до відрази) перечуленістю. Вона крізнить іроніями і сарказмами, парадоксами й епатажними формальними експериментами. І все ж, якщо йдеться про матір, поет мовомислить на рівні рецептивних реєстрів народної мовосвідомості. Демінутивні «матуся», «матусечка», «ріднесечка», «сивесечка», «скоресечко» позбавлені навіть мінімального штукарства чи стильових імітацій, вони природні, щирі, органічні: «**Матусечко сивесечка**, / Пусту мене скоресечко ...» (Драч, 2007, с. 540); «**Матусенько ріднесечка**, / Не люб мені, сивесечка...» (Драч, 2007, с. 178); «І **рідною матусею** зову, / І падаю в пазуху-мураву...» (Драч, 2007, с. 383). З іншого боку, тут імпліковані такі мотиви, як швидкоплинність життя й запізнїла покаянна гіркота. Як нечасто в житті випадало бути з єдиною найріднішою людиною, як «мало сказати встиг».

У поетичній візії Ліни Костенко образ матері (Матері) вимальовується з відстані «сльози і серця» в безконечності Чумацького Шляху, за фатальним «німим порогом», як «вогник далеко в степу» (Костенко МП, 2011, с. 105). Увиразнюється драматична генералізована сема – «утрата найсвятішого, найсвітлішого й найріднішого»: «**мату** свій **городець** поле, – / все ще у пам'яті твоїй» (Костенко, 1989, с. 188). Ота «остаточна форма існування» найдорожчої людини, непроминальної «рідної рідності», як і в І. Драча, виростає до символу святості, жертвовності й невимовної туги за найдорожчою людиною: «**стоїть мати** моя при дорозі, **заплітає** у коси дощ» (Костенко РГ, 2011, с. 48). До слова, цей мотив наскрізний у тексті сучасного поета-пісняря Миколи Луківа: «Та й що я знав, / Коли із дому йшов, / Хіба я міг в ту пору зрозуміти / Яка святиня – мамина любов, / Яка то мука, / як лишають діти?». Саме ці поетичні рядки наведені у словниковій статті в Енциклопедичному словнику символів культури України (Енциклопедичний, 2015, с. 483). У глибокому й метафорично вишуканому вислові «**заплітає** у коси дощ» експліковано одвічну таїну – таїну переходу земного рубікону (фізичного виміру буття) й зойку-спомину за тими, хто був найдорожчим, чи не тому від болю «пам'ять хоче вуха затулити» (Костенко, 1989,

с. 308). Аналогічні асоціації відчитуємо і в філософській поезії «Мені снилась дорога...». Коли власна душа вже «*стоїть у пам'яті, як в повені*» (Костенко РГ, 2011, с. 105) на близькому й осяжному березі річки Стікс (не річки Геракліта!), образ Матері на німому порозі сприймається не як вишукана художня фігура, а насправду геніальна поетично-філософська рефлексія, що експлікує одвічний драматизм філософського проминання й проминальності, безсмертну діораму людської пам'яті, де на першому плані – мати (Мати!): «*Мені снилась дорога. Дорога і все. / Ні куди, ані звідки... Не знаю, не знаю./ Просто снилась дорога. Не шлях, не шосе / А й дорога й дорога. Іду. Проминаю. / Тільки десь ніби возник далеко в степах. / Може, **мати** стоїть на німому порозі / Може, це вже Чумацький, а може, й не шлях / Може, просто дорога. / Дорога в дорозі*» (Костенко МП, 2011, с. 105). Хоча внутрішня форма образного найменування **Чумацький Шлях** викликає найрізноманітніші поетичні асоціації, додаткові смисли й естетичні відтінки значень, у системі авторського мовомислення знаної мисткині романтизований об'єкт зоряного неба постає символом вічності, безконечності, безсмертя, що органічно поєднується з мотивом таїни, загадковості, зачудованості людини величчю й незбагненністю Всесвіту (Культура, 1990, с. 278–279). У цитованій поезії (передостанній у збірці «Мадонна Перехресть») це не так образ величної краси, піднесеності, романтики душі, як омовлений стан драматизму швидкоплинності життя. Концептуальний акцент – на слові **шлях**, що усимволізовує життя як незбагнений феномен. А фізичний його вимір – лише мить у трансцендентній безмежності часопростору. Безсмертя і велич людини – у її пам'яті про найрідніших, вдячності їм, у виконаному обов'язку, у готовності до «*остаточної форми існування*» (Костенко МП, 2011, с. 51). В іншій поезії драматичні обертони образу матері інтенсифікуються епітетом «тоскний» та постають крізь призму потонулих у тумані літ зворушливих дитячих кадрів-спогадів: «*І голос мами, тоскний голос мами...*» (Костенко МП, 2011, с. 78).

У Ліни Костенко мати – це ще й невтомна, невсипуща трудівниця, стрижену сему підсилюють органічні й вивірені асоціати **бджілонька, полоти, мамин сад, руки матері**: «*Була у мене **мати, наче бджілонька.** / Тепер я тут лишилася сама*» (Костенко, 1998, с. 148); «*А **мати поле, мати поле.** / Земля тужавіє, тверда*» (Костенко, 1989, с. 188); «*Тих кілька яблук з **мамино** саду! / **Ріднесенька, пекла ще й пиріжки***» (Костенко, 1998, с. 56); «*... осінні яблука, що сумно пахнуть льохом, / **і руки матері, що яблука внесли***» (Костенко РГ, 2011, с. 47). «У всі часи мамині руки, жодної хвилики не знаючи відпочинку, знаходили роботу: тягли з криниці воду, розпалювали вогонь, варили їжу, прасували, сіяли і жали, ткали і шили, голубили дітей...» (Енциклопедичний, 2015, с. 479). В історичному романі у віршах «Маруся Чурай» розтривожене материнське серце не могло витримати того болю й туги, коли бачило, як нещасливо склалося життя єдиної й унікально обдарованої доньки. Драматичний образ смерті Марусиної матері передається через посередництво фразеологізованого дескриптиву **повезли на білих волах** та болючого для ліричної героїні мотиву неоплаканості: «*Повезли мою **матір** на білих волах, / **неоплакану матір, неоплакану матір***» (Костенко, 1998, с. 91). Повторюючи епітет **неоплакану**, Ліна Костенко акцентує на драматизмі життєвої долі і легендарної поетки-піснярки, і її матері. Далі – фрагмент гіркої Марусиної сповіді, щирого каяття: «*Спочивай, **моя мамо, там легше тобі.** / Там ніхто не завдасть невігдойної муки. / Я йшла за тобою одна у юрбі. / От і всі твої, **мамо, діти, і внуки***» (Костенко, 1998, с. 96–97).

У поезіях М. Вінграновського, як і в Ліни Костенко, працьовитість матері неодноразово акцентується й возвеличується, у матерецентричних віршах домінують філософські контексти. У цьому аспекті вражає довершений у художньо-концептуальному плані вірш «Мати білять яблуні в саду». Це – позірно непретензійна й водночас неймовірна історія, згорнутий до кількох рядків ментальний роман-епопея (чи кіноепопея, щось на кшталт знаменитої ілленківської «Толоки») тривалістю в житті однієї родини, насправді – сотень тисяч українських родин, обпалених війнами, катаклізмами, втратами, покалічених, але живих, як і їхня чисто вибілена ошатна вічна хата – жива, бо тут ще поруч «два сонця гарячих» – батько і мати, зрештою, ще поруч мати. Кульмінація, драматизм – в останньому рядку, у якому імпліковано перехід за межу: «*Сестри білять яблуні в саду. / Мати білять хату та у хаті. / Біля хати білий батько на канані / Вигріває війни і журбу. // Мати білять яблуні в саду. / Мати білять хату та у хаті. / Біля хати білий батько на канані...// Мати білять яблуні в саду. / Мати білять хату.// Білять хату*» (Вінграновський, 2004, с. 155). Густе автологічне письмо з єдиним тропеїчним зворотом (як у Шевченковому «Садку вишневого коло хати») – «*батько вигріває війни і журбу*» – додає

тексту особливого флеру, робить образ матері живим, зримим, фізично відчутним, концептуальним. У ньому органічно взаємодіють виразні фольклорні та імпліковані філософські первні. Максимальна візуалізація, своєрідна кадровість – вдала поетична знахідка М. Вінграновського. До слова, повага до старших, до батьків, головно до матері, закладені віковою традицією, що експлікується через граматичну сему – форму пошанної множини дієслова, поєданого з іменником у формі множини. Прикметно, що такі форми ще декілька десятиліть були доволі частотними в українському мовопросторі загалом і виражали традиційні аксіологічні уявлення українців. У символознавчому лексикографічному джерелі саме мати ототожнюється з Берегинею роду, першою і наймудрішою вихователькою, порадицею та заступницею (Енциклопедичний, 2015, с. 479).

У фольклорному річищі, з актуалізацією ментальних первнів, змодельовано більшість поетичних образів матері в мовотворчості М. Вінграновського, а також образ Ганни Чураїхи («Маруся Чурай») – згорьованої вдови і стражденної Матері, в чю дитину «кидали словами, як багном» (Костенко, 1998, с. 14). У своїх поезіях М. Вінграновський часто згадує матір, яка співає колискові. Це – важливі спогади для серця, для душі, тому такі дорогі й щемливі ці колискові мамині пісні: «*Будемо ми спати, / а мати співати. / І ти, наш коточку, / задрімай у куточку*» (Вінграновський, 2004, с. 239). Просвітлена радість від зустрічі з батьком-матір'ю, соняшник, який зацвів пізньої осені для неньки, – усе це засвідчує велику любов сина до матері, батьків, породжує відповідний спектр асоціацій. У поета саме мати ототожнюється зі щасливою родиною: «*У промінні осіннього сонця / Я зустрів своїх батька-матір*» (Вінграновський, 2004, с. 180); «*Зацвів для матері / Осінній пізній сонях*» (Вінграновський, 2004, с. 181).

Звертається автор до матері й у хвилини прощання «*Будеш, мати, мене проваджати, / Мене проваджати, та не забувати*» (Вінграновський, 2004, с. 154). Почуття любові до матері, Вітчизни експліковані і в таких рядках М. Вінграновського: «*Нехай свою Вітчизну, я покину / І друзів, батька-матір і кохану, – / Де мла застане, чи де світ застане, / Нехай мій дім там буде до загину*» (Вінграновський, 2004, с. 275). Процитовані рядки майстерно стилізовані в народнопісенній манері.

Ототожнення матері з рідною землею, з Україною, з її минулим, сучасним і майбутнім – лейтмотив мовотворчості багатьох українських поетів, зокрема І. Драча, Ліни Костенко, Б. Олійника, В. Симоненка, В. Стуса, А. Малишка. В узагальнено-філософському плані образ **України-матері** виростає до рівня символу національної святині (Стусова поезія «Сто років, як сконала Січ»), рівно ж національної трагедії, всеукраїнського терпіння, рабської покори життєвим викликам, знуцанням і тортурам, планетарного лиха. У цьому аспекті найбільш промовистою є Чорнобильська мадонна І. Драча як утілення найтяжчих страждань і болю знедоленого народу. На думку М. Ільницького, «конкретні сцени й ситуації в Драчевій поемі розсунули рамки часу на століття й тисячоліття, впритул наблизивши горе чорнобильської матері до тої вічної скорбної матері..., що проходила по полю України» (Ільницький, 1988, с. 19): «*Над тобою схилилась, політик, / Чи впізнав ти цю маму-вдову? / Із мільярдом поганьблених діток / Вона долю несе світову*» (Драч, 2007, с. 682).

Україну І. Драч концептуально зближує з образом Тараса Шевченка: «*Рідній матері України / І рідному батьку Тарасові – / Все, що він сотворив, все, що я оспівав...*» (Драч, 2007, с. 693). Таке поєднання цілком природне, адже Шевченко – вірний і «вічний» син свого народу, своєї Батьківщини. Вона, Україна, – «синьоока матінка трави». Для її змалювання він використовує займенник «моя», пишається, що це його рідна, найдорожча, найкраща земля, й епітет «біла», який символізує чистоту і святість: «... *трави синьоока матінко / О Русь моя Русь моя Біла*», тобто актуалізує генералізовані сему «інтимність» (Драч, 2007, с. 500). У поемі «Чорнобильська мадонна» поет підносить образ України-матері до планетарного масштабу, втілюючи його в образі Мадонни. Проводячи в поемі паралель між трагедією України і бідою звичайної жінки, Драч поетично переконає: Чорнобильська катастрофа – такий же закономірний результат злочинного ставлення до України, як і негаразди синів через їхнє гріховне ставлення до матері.

Ліна Костенко, чю поетичну творчість, прозу, публіцистику (як і весь життєвий Чин!) не можна не вважати патріотичною, національно заангажованою, глибоко ідейною, майже ніде не виводить образу **України-матері**, лише в одному випадку (в історичному романі у віршах «Берестечко») ми зафіксували цей проникливий словоряд: «*Україно, Великомученице, зоре*

моїх нещастя! / Де сини твої, **мамо?**.. Тільки руки ламати. / Один за тебе умре. Другий тебе продасть. / Третій не знає, хто його мати» (Костенко, 1999, с. 106). Доходимо висновку, що в поезії Ліни Костенко наявний потужний імпліцитний образ України-матері, який вона свідомо не оприявнює за допомогою традиційних образно-поетичних засобів, аби не знівелювати, не спровокувати його сакральної внутрішньої суті.

Висновки. У проникливих і драматичних текстах Івана Драча, Ліни Костенко, Миколи Вінграновського актуалізовано лінгвофілософію материнської любові, відданості, жертвовності, неминучої розлуки, болю й туги втрати. У поетичних контекстах Ліни Костенко слово-образ **мати** набуває глибокого духовно-філософського осмислення, що часто трансформується у своєрідну філософему з акцентуванням таких компонентів, як «вічність», «всюдиприсутність», «незнищенність», «пам'ять роду і народу». Ліни Костенко належить оказіональний перифраз **бабуся – старша мама**. В історичному романі у віршах «Маруся Чурай» досліджуваний словообраз постає у своїх традиційних ментально-символічних вимірах: мати-жінка, Божа Мати. У поезіях І. Драча та М. Вінграновського **мати** ототожнюється з турботою, незрадливістю, із золотим дитинством, дивосвітом юних літ, тобто поетично розгортається органічний і вже прецедентний Малишків матерецентризм; з іншого – **мати** стає планетарним феноменом, філософсько-аксіологічною основою життя, драматичною у своїй проминальності і вічною у своїй незнищенності та пам'яті вдячних дітей. Наскрізною є й паралель **Україна – мати**, тобто традиційний матерецентризм трансформується в ментально-аксіологічну ідеологему авторського мовомислення. В осмисленні окресленого феномену і вбачаємо перспективи подальших лінгвостилістичних студій. Ілюстративний матеріал – мовотворчість В. Симоненка, В. Стуса, Д. Павличка, збірний поетичний дискурс Майдану та Великої війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вінграновський, М.С. (2004). *Вибрані твори*: у 3 т. Т. 1: поезії. Тернопіль: Богдан. 400 с.
- Дзюба, І. (2016). *Гармонія крізь тугу дисонансів*. Київ: Либідь. 584 с.
- Дзюба, І. (1986). *Передмова*. М. Вінграновський. *Вибрані твори*. Київ: Дніпро. 5–15.
- Дзюба, І. (2007). *Народжуй себе допоки світу. Передмова*. Іван Драч. Берло: книга поезій. Київ: Грамота. 5–26.
- Драч, І. (2007). *Берло*: книга поезій. Київ: Грамота. 912 с.
- Жайворонок, В.В. (2006). *Знаки української етнокультури*: словник-довідник. Київ: НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. 703 с.
- Енциклопедичний словник символів культури України (2015) / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М. 912 с.
- Єрмоленко, С. (2010). Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко. *Культура слова*, 73, 6–15. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Єрмоленко, С.Я. (2011). Весь у слові, як у сповиткові. *Культура слова*, 74, 6–13.
- Ільницький, М. (1988). Чорнобильська мадонна. *Літературна Україна*, 8. Київ.
- Клочек, Г.Д. (1987). Аналіз одного вірша. Мати сіяла сон Б. Олійника. *Радянське літературознавство*, 3, 37–42.
- Костенко, Л. (1989). *Вибране*. Київ: Дніпро. 559 с.
- Костенко, Л. (1998). *Маруся Чурай. Поезії*. Київ: Наукова думка. 7–147.
- Костенко, Л. (1999). *Берестечко*: історичний роман. Київ: Український письменник. 157 с.
- Костенко, Л. (2011). *Мадонна Перехресть*. Київ: Либідь. 112 с.
- Костенко, Л. (2011). *Річка Геракліта*. Київ: Либідь. 288 с.
- Культура української мови (1990): довідник / за ред. В.М. Русанівського. Київ: Либідь. 334 с.
- Лещенко, Т.О. (1983). Стоїть на видноколі світла мати. Інтимна лірика Б. Олійника на уроці позакласного читання. *Українська мова і література в школі*, 25–32.
- Марфіна, Ж. (2011). Я все віддам за одне недоспіване «мамо» (міфопоетика слова-образу мати у поезії Б. Олійника). *Культура слова*, 74, 22–27.
- Маленко, О.О. (2010). *Мовно-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну)*. Харків. 488 с.
- Масенко, Л.Т. (1987). Слово в поезії Івана Драча. *Українська мова і література в школі*, 1, 32–33.
- Мацько, Л. (2013). Мовна особистість А. Малишка як культурологічний феномен. *Культура слова*, 78, 7–11.
- Мех, Н. (2013). Пісня, що народ заколисала (образ пісні в поетичній мові А. Малишка). *Культура слова*, 78, 22–25.
- Симоненко, В. (2011). *Зажинок*. Черкаси: Брама-Україна. 536 с.
- Ставицька, Л. (1990). Серцем вистраждане слово. *Мовознавство*, 6, 23–32.

- Стецик, М.С., Тяжкун, Т.Ю., Стецик, А.В. (2022). Матеріцентризм поетичного мовомислення Андрія Малишка та Бориса Олійника. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 8, 78–82.
- Тарнашинська, Л. (2010). *Художній час як категорія індивідуального «Я»*. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: історико-літературний та поетикальний аспекти. Київ: Смолоскип. 632 с.

REFERENCES

- Vinhranovskiy, M.S. (2004). *Vybrani tvory* [Selected works]: u 3 t. T. 1: poezii. Ternopil: Bohdan. 400 s. [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2016). *Harmoniia kriz tuhu dysonansiv* [Harmoniia kriz tuhu dysonansiv]. Kyiv: Lybid. 584 s. [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (1986). *Peredmov* [Preface]. M. Vinhranovskiy. *Vybrani tvory*. Kyiv: Dnipro. 5–15 [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2007). *Narodzhui sebe dopoky svitu. Peredmov*. Ivan Drach. Berlo: knyha poezii. Kyiv: Hramota. 5–26 [in Ukrainian].
- Drach, I. (2007). *Berlo: knyha poezii* [Book of poems]. Kyiv: Hramota. 912 s. [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut movoznavstva im. O. Potebni. 703 s. [in Ukrainian].
- Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy* (2015) [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine] / Za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, V.V. Kuibidy. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko, V.M. 912 s. [in Ukrainian].
- Yermolenko, S. (2010). Vysoka estetyka poetychnoho slova Liny Kostenko. *Kultura slova*. 73, 6–15. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
- Yermolenko, S. Ya. (2011). *Ves u slovi, yak u spovytkovi* [High aesthetics of Lina Kostenko's poetic word]. *Kultura slova*. 74, 6–13 [in Ukrainian].
- Ilytskyi, M. (1988). Chornobylska madonna. *Literaturna Ukraina*. Kyiv. 8 [in Ukrainian].
- Klochek, H.D. (1987). Analiz odnogo virsha. Maty siiala son B. Oliinyka. [Analysis of one poem]. *Radianske literaturoznavstvo*, 3, 37–42 [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (1989). *Vybrane* [Selected works]. Kyiv: Dnipro. 559 s. [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (1998). *Marusia Churai. Poezii* [Poems]. Kyiv: Naukova dumka. 7–147 [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (1999). *Berestechko: istorychnyi roman* [Berestechko: historical novel]. Kyiv: Ukrainskiy pismennyk. 157 s. [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (2011). *Madonna Perekhrest* [Madonna of crossroads]. Kyiv: Lybid. 112 s. [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (2011). *Richka Heraklita* [Heraclitus River]. Kyiv: Lybid. 288 s. [in Ukrainian].
- Kultura ukrainskoi movy* (1990): dovidnyk [Reference book]. / za red. V.M. Rusanivskoho. Kyiv: Lybid. 334 s. [in Ukrainian].
- Leshchenko, T.O. (1983). *Stoit na vydnokoli svitla maty. Intymna liryka B. Oliinyka na urotsi pozaklasnoho chytannia* [B. Oliinyk's intimate lyrics at the extracurricular reading lesson]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 25–32 [in Ukrainian].
- Marfina, Zh. (2011). Ya vse viddam za odne nedospivane «mamo» (mifopoetyka slova-obrazu maty u poezii B. Oliinyka) [Mythopoetics of the word-image of mother in B. Oliinyk's poetry]. *Kultura slova*. 74, 22–27. [in Ukrainian].
- Malenko, O.O. (2010). Movno-estetychna interpretatsiia buttia v ukrainskii poetychnii movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu). [Linguistic-aesthetic interpretation of existence in Ukrainian poetic language (from folklore to postmodernism)]. Kharkiv. 488 s. [in Ukrainian].
- Масенко, Л.Т. (1987). Слово в поезії Івана Драча. *Українська мова і література в школі*, 1, 32–33.
- Matsko, L. (2013). Movna osobystist A. Malyshka yak kulturolohichniy fenomen. [Malyshko's linguistic identity as a cultural phenomenon]. *Kultura slova*. 78, 7–11. [in Ukrainian].
- Mekh, N. (2013). Pisnia, shcho narod zakolysala (obraz pisni v poetychnii movi A. Malyshka). [The image of song in Malyshko's poetic language]. *Kultura slova*. 78, 22–25. [in Ukrainian].
- Symonenko, V. (2011). Zazhynok. Cherkasy: Brama-Ukraina. 536 s. [in Ukrainian].
- Stavytska, L. (1990). Sertsem vystrazhdane slovo. *Movoznavstvo*. 6, 23–32. [in Ukrainian].
- Stetsyk, M. S., Tiazkun, T. Yu., Stetsyk, A. V. (2022). Materetsentryzm poetychnoho movomyslennia Andriia Malyshka ta Borysa Oliinyka. [Mother-centrism of Andrii Malyshko and Borys Oliinyk's poetic language thinking]. *Naukovyi visnyk DDU imeni I. Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 8, 78–82. [in Ukrainian].
- Tarnashynska, L. (2010). Khudozhnii chas yak katehoriia indyvidualnoho «Ja». [Artistic time as a category of individual 'I']. *Liudmyla Tarnashynska. Ukrainske shistdesiatnytstvo: profili na tli pokolinnia: (istoryko-literaturni ta poetykalnyi aspekty)*. Kyiv: Smoloskyp. 632 s. [in Ukrainian].